

NORDISK PAPPERSHISTORISK TIDSKRIFT

2/98

Utgiven av Föreningen Nordiska Pappershistoriker

Hulemose Mølle tegning 1893

NORDISK PAPPERSHISTORISK TIDSKRIFT

Årgang 26, 1998 nr.2

Utgiven av Föreningen Nordiska Pappershistoriker
Utkommer med 4 nummer per år.
Issn 0348-9531

Utgiven av Föreningen Nordiska Pappershistoriker
Org. Nr. 887501-3628 Postgiro 85 60 71-6

Redaktör & ansvarig utgivare:
Keld Dalsgaard Larsen

Silkeborg Museum
Hovedgårdsvej 7
DK-8600 Silkeborg
Danmark

Telefon +45 - 86821499
Telefax +45 - 86812688

Medlemsärenden handläggs av
kassören Per Nordenson
Köpmanngatan 5 151 71 Södertälje, Sverige

Föreningen Nordiska Pappershistoriker är en ideell förening med uppgift att främja intresset för pappershistoria i hela Norden. Föreningen uppmuntrar och stimulerar till forskning och dokumentation av lumpen och dess beredning, tilverkningsprocessen, redskapen som valskistor, kypar, formar och guskredskap, bruksmiljöns historia och människorna i pappersbruken, papperets användning och distribution i äldre tider. Vattenmärken och datering med hjälp av pappersegenskaper liksom papperskonservering och konstnärligt bruk av papper, är exempel på föreningens intresseområden.

Medlemskap tecknas genom att betala in medlemsavgiften til NPHs svenska postgirokonto 85 60 71-6, i lokal valuta,

Enskild medlem 150 kronor

Institutioner 250 kronor

Aktiebolag 500 kronor

Finska och svenska medlemmar betalar i SEK, danska i DDK och norska i NOK.

Dead line til 3/1998 og 4/1998 er 15/8 og 15/11 1998

Forsidens illustration er en tegning af Hulemose Mølle 1893 af Viggo Langer.

Vid Föreningsmötet i Falun den 22 maj 1998 föreslås stämman godkänna följande

FÖRVALTNINGSBERÄTTELSE 1997

Föreningen Nordiska Pappershistoriker bildades den 31 augusti 1968 med ändamål att främja intresset för pappershistoria i Norden.

Verksamheten

Föreningen har under året utgivit Nordisk Pappershistorisk Tidskrift (NPHT), årgång 25, med fyra nummer.

Redaktör för NPHT Nr 1-2/97 har varit Sanny Holm och för NPHT Nr 3-4/97 Keld Dalsgaard Larsen.

Styrelsen har hållit 4 sammanträden, den 24 april 1997 i Göteborg, den 13 juni 1997 i Helsingfors och den 20 oktober 1997 i Stockholm. Till ny ordförande valdes Lars G Sundblad efter Sanny Holm. Konstituerande möte hölls i Stockholm den 20 oktober.

NPH 18

Föreningens 18:e pappershistoriska konferens hölls den 13-14 juni på Hanaholmens Kulturcentrum i Esbo.

Forskaren vid Finska Pappersindustrins Centrallaboratorium (KCL) Björn Krogerus föreläste om papperets åldersbeständighet och metoder för bestämning av detta.

Tekn. lic. Nils Lindberg presenterade sina unika forskningar om nordiska vattenmärken i finländska dokument på 1500- och 1600-talet.

En exkursion ägnades åt besök vid Tomasböle i Pojo där Finlands första papperskvarn verkade på 1600-talet.

I Fiskars studerades pappersutställningen FIBER, som på föredömligt sätt beskrev pappersframställningens historia. Också ett besök vid Kimmo Kuusinen's handpappersbruk ingick i exkursionen.

Konferensen, som leddes av Birgitta af Forselles, har refererats i Nordisk Pappershistorisk Tidskrift nr 2/1997.

Medlemmar

Medlemsantalet uppgick vid årsskiftet 1997/1998 till 93 enskilda medlemmar (111) och 56 institutionella (69) samt 6 hedersledamöter (7).

Styrelse

Föreningsstämman valde den 13 juni 1997 följande styrelse:

<i>Ordförande</i>	Lars G Sundblad, Sverige
<i>Ledamöter</i>	Anna-Grethe Rischel, Danmark, Birgitta af Forselles, Finland, Ulrika Håden, Sverige, Per Nordenson, Sverige, Edgar Ytteborg, Norge, samt suppleanter
	Nanina Löken, Norge, Sanny Holm, Sverige
<i>redaktör</i>	Keld Dalsgaard Larsen, Dk,

Till *revisorer* omvaldes Dorrit Andersen, Odense och Claes Ekeroth, Grycksbo med Tage Fleetwood, Ruda som revisorssuppleant.

Till *valnämnd* utsågs Gunnar Christie Wasberg, ordförande samt Karl-Enk Hedberg och Marie Brunner.

Samverkande organisationer

Gösta Liljedahls Fond

Till ordinare ledamot av styrelsen i Gösta Liljedahls Fond valdes Lars G Sundblad och till suppleant Bo Rudin.

Claes Ekeroth omvaldes till revisorssuppleant i fonden.

Skogsindustriernas historiska utskott

Till NPH-ledamot i Skogsindustriernas historiska utskott valdes Lars G Sundblad.

Internationella Pappershistoriker

Till ordinare ledamot av föreningen Internationella Pappershistoriker (IPH) valdes Lars G Sundblad.

Föreningens ekonomiska ställning framgår nedan

Stockholm i januari 1998
för styrelsen

Lars G Sundblad

Styrelsen föreslår Föreningsstämman att fastställa följande medlemsavgifter för 1999 i lokal valuta dvs
Finland och Sverige betalar i SEK, Danmark i DKK och Norge i NOK

	förslag	
	1999	1998
Enskilda medl.	Kr 150	150
Institutioner	Kr 300	250
Aktiebolag	Kr 750	500

Resultaträkning

	1996	1997
<u>Intäkter:</u>		
Medlemsavgifter	27 369	25 765,15
Övriga intäkter	0	0
Summa intäkter	27 369	25 765,15
<u>Kostnader:</u>		
Medlemsavgift IPH		403,16
Tidningen, produktion	17 732	16 854,81
Porto	2 473	Not 1 3 580,30
Omkostnader årsmötet	365	1 860,00
Övriga kostnader	370	960,10
Resekostnader, styrelsemöte	2 120	3 939,68
Brevpapper	334	302
Summa kostnader	23 395	27 900,05
<u>Finansiella intäkter och kostnader</u>		
Ränteintäkter	946	607,86
Bankprovisioner	./. 1 271	./. 1 575,00
	./. 325	./. 967,14
ÅRETS RESULTAT	3 648	./. 3 102,04

Balansräkning

<u>Tillgångar</u>		
Likvida medel - GK och pg	32 729	28 717,65
Upplupna räntor	0	579,17
Summa tillgångar	32 729	29 296,82
<u>Skulder</u>		
Leverantörsskulder	12 500	Not 2 6 341,43
Förutbetalda medlemsavgifter	1 73	7 561,79
Summa skulder	14 234	13 903,22
<u>Eget Kapital</u>		
Eget Kapital	14 846	18 495,64
Årets resultat	3 648	./. 3 102,04
Summa Eget Kapital	18 495	15 393,60
Summa skulder och eget kapital	32 729	29 296,82

Not 1. Porto avser i huvudsak utskick av tidningen.

Not 2. Leverantörsskulder gäller kostnad för NPHT Nr 3-4/97 @

LARS G. SUNDBLAD - NY ORDFÖRANDE I NPH.

Redaktøren har bedt NPHs nye ordførende, Lars G. Sundblad om at give en præsentation af sig selv. Hvem er vor nye ordførende?

Jag är född 1923, student i Hudiksvall, civilingenjör KTH 1947, så småningom VD för Iggesund Bruk och avgick därifrån 1984 efter 28 år. Det var den korta sammenfattningen. Nu gör vi den litet längre och litet fylligare:

Min far var civilingenjör och fabriksbyggare. Han ritade och byggde sju cellulosafabriker, varav en i Finland (Björneborg). 1921 ansåg han att han byggt färdigt och tog anställning som VD för Iggesund Bruk, där han byggt en kombinerad sulfit- och sulfatfabrik 1915-17. Min far var tekniker och arbetsmyra. Iggesund var från början ett järnbruk med anor från 1685. Det var inte något stort bruk, årsproduktionen översteg sällan 10.000 ton, men man hade stora skogstillgångar som också utnyttjades i en trävarudel som inrymde många sågverk runt Hudiksvall.

Iggesund blev i min fars händer ett välskött företag och han lade också ner stort arbete i de centrala branschföreningarna, kanske speciellt med betoning på forskning inom cellulosaindustrin.

Med fabriken inpå knutarna och en far som ägnade veckans sju dagar åt problem av större eller mindre art inom företaget och dess utveckling, är det ganska naturligt att vi tre söner (jag var i mitten) alla valde KTH, kemilinjén.

Nåväl, jag tog min examen 1947 och gifte mig samma år. Jag fick anställning på en sulfit fabrik utanför Sundsvall och blev kvar där i fyra år. Så fick jag en förfrågan från styrelsen i Iggesund om jag ville ta anställning som assistent till min far, utan att det innebar något löfte om fortsättning. Jag accepterade och tryckte att det blev roligt att "komma hem", trots att jag kunde räkna ut att min far ville göra allting själv och att jag följaktligen fick leta mig arbetsuppgifter på egen hand. Men det fanns många sådana och jag hade inga problem med kompisar och medarbetare.

Min far avgick som VD 1956 och jag blev erbjuden att efterträda honom. Jag var mycket ung, fyllde 33 år den sommaren, men jag tyckte att jag lärt mig mycket, kanske mest i kommersiellt avseende, och jag började som VD i Iggesund med stora ambitioner.

Företaget var 1956 inte särskilt stort. Massaproduktionen var 35.000 ton sulfat och 50.000 ton sulfit och ca. 130.000 m³ trävaror och omsättningen ca. 120 mkr. Men företaget var skuldfritt och hade ett fritt kapital om ca. 25 mkr. Vi började en intensiv period med rationalisering av transportflödet, utbyggnad av sulfatfabriken, nybyggnad av en kartongfabrik för högkvalitetskartong, modernisering av vitala delar och övergång från agenter til egna försäljningskontor i Europa.

Det var naturligtvis en växling mellan goda och dåliga år, men tillväxten i storlek och integrationen till kartong gav en mycket positiv lönsamhetsutveckling. När jag lämnade uppdraget som VD 1984 var Iggesund en koncern med nära 6 miljarder kronor i omsättning och en mycket stark marknadsposition i kartong.

Igesund blev som många andra företag inblandat i den våg av strukturförändringar som skedde i skogsindustrin på 80-talet. Iggesund hade en ägarbild som man kan kalla flytande och med de skogsinnehav och den marknadsposition man hade, blev företaget utsatt för olika uppköpsförsök som slutade med att Iggesund blev dotterbolag till MoDo och i den konstellationen lever Iggesund och utvecklas vidare.

Jag är nu en glad pensionär tillsammans med min hustru och vi lever och trivs i den glada kuststaden Hudiksvall, bara 11 km från Iggesund, där vi tillbringade 32 år. Det låter kanske konstigt att man stannar 32 år på en och samma arbetsplats, men företaget gick igenom så många förändringssteg att det bytte karaktär och storlek och förnyades hela tiden. Det var helt enkelt en jätteintressant förvandling genom åren och ändå tycker jag att vi lyckades behålla mycket av det bästa i ett bruksföretags anda.

Intresset för industrihistoria har stimulerats av Iggesunds anor i järnbruksepoken. Det finns i Sverige en institution som verkligen engagerar sig i sin fakultets historia och det är Jernkontoret. Skogsindustrin försöker också att åstadkomma ett bredare intresse för sin historiska utveckling, alltifrån handpappersbruken till de första pappersmaskinerna och fram till våra dagars integrerade stora koncerner med dotterföretag i länder och världsdelar långt utanför de historiska gränserna. Dette arbete pågår och avsikten är att i en bokserie dokumentera den svenska massa- och pappersindustrins utveckling i de olika landskapen. Det är ett omfattande arbete som kommer att ta flera år. Det leds av Skogsindustriernas Historiska Utskott, där jeg är ordförande och Bernt Norberg, Sundsvall, är verkställande ledamot.

Hudiksvall i april 1998 Lars G. Sundblad.

GÖSTA LILJEDAHL'S FOND 1998

Gösta Liljedahls fond för pappershistorisk forskning har beslutat tilldela Margareta Mannervik, Hönö, Sverige, 1998 års stipendium a 5.000,-. Motiveringen lyder: För hennes stora insatser för att levandegöra äldre tiders pappersmakeri.

Meddelt af Bo Rudin til redaktøren.

Verla Pappfabrik har upptagits i UNESCO:s världarvslista

Verla gamla träsliperi och pappfabrik, numera museum, belägen i Jaala i norra Kymmenedalen är Finlands senaste tillskott till den prestigefyllda världsarvslistan som upprätthålls av UNESCO, FN:s organisation för undervisning, vetenskap och kultur. Världsarvskommittén med representanter från 21 länder beslöt om utnämningen i december 1996 under sitt möte i Merida i Mexiko. Tre finska objekt, nämligen Sveaborg, Gamla Raumo och Petäjävesi gamla kyrka finns redan från tidigare på listan.

Enligt världsarvskommittén utgör Verla en unik fabriksmiljö från slutet av 1800-talet. Verla har som genom ett under undgått rivning och opassande tillbyggnader. Området har bibehållit sin särprägel och framstår i den skepnad arkitekten från Viborg, Eduard Dippell, gav det för hundra år sedan.

Det nominerade området omfattar även det kringliggande brukssamhället med arbetarbostäder, Verla fors inklusive kraftverk, dammar och kvarnar samt byggnader och anläggningar som hänför sig till flottnings- och sågverksamhet. Den år 1974 upptäckta förhistoriska hällmålningen, som finns på en lodrät bergsvägg invid Verla fors, anknyter till områdets betydelse som en kultplats under fångstperioden. Bruksmiljöns autenticitet understrykes av den synnerligen välbevarade tekniska utrustningen i produktionsbyggnaderna.

Detta ger besökaren en åskådlig bild av fabriksarbetarnas och deras familjers situation både i fabriken och i hemmen i ett litet brukssamhälle omgivet av skog och vatten.

Verla gamla bruksmiljö består av sju separata byggnader, som är skyddade enligt byggnadsskyddslagen år 1992. Ägaren till Verla museiområde Kymmene Corporation, numera UPM-Kymmene Corporation tog initiativet till att området blev skyddat. Träsliperiet och pappfabriken i tegel är de största byggnaderna (byggnadsår 1895). De övriga byggnaderna är torkhuset i tegel (1893), disponentbostaden och kontoret "patronens residens" i trä (1885, tillbyggt 1898), lager- och kvarnbyggnaden av kalksandstegel (1902) samt förrådsbyggnaden för balar (1900-talets början). De övriga byggnaderna och anläggningarna inom världsarvsområdet kommer att skyddas i den delgeneralplan för Jaala och Valkeala som är under utarbetning.

Bruket var i drift åren 1872 - 1964

Verla träsliperi inledde sin verksamhet under anspråkslösa förhållanden år 1872. Ett nytt träsliperi uppfördes tio år senare och i samband därmed reste sig också en pappfabrik. Bruksområdet fick sitt nuvarande arkitektoniska utseende under 1800-talets sista decennium. Bruket övergick i Kymmenebolagets ägo år 1922. Trots små tekniska förbättringar fortsatte tillverkningen av papp enligt traditionella metoder t.o.m. 1964, då driften upphörde nästan av sig själv. Vid Verla producerades årligen 2 000 ton träpapp och samma mängd träslipmassa. Det gamla bruket återuppstod som landets första fabriksmuseum jubileumsåret 1972 då Kymmenebolaget och Verla firade sina 100 år.

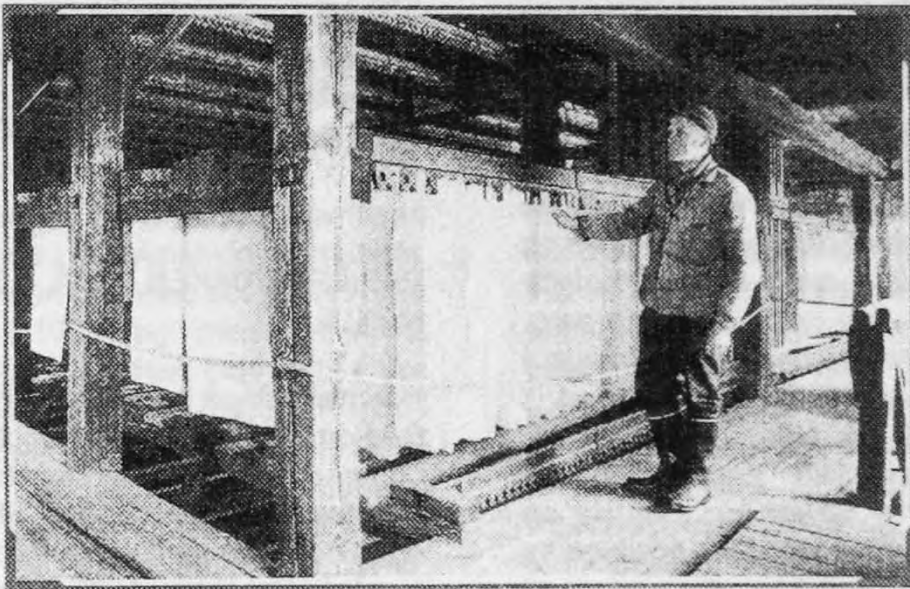
Endast ett fåtal industrihistoriska objekt har hittills upptagits i världsarvslistan. Engelbergs järnbruk i Sverige och Völklingens järnverk i Tyskland är de senast tillkomna. Verla är det första objektet som representerar träförädlingsindustrin. 550 objekt från drygt 100 olika länder har till dags dato upptagits på listan. De mest berömda är pyramiderna i Egypten, mausoléet Taj-Mahal i Indien och den Kinesiska muren.

UNESCO:s världsarvskonvention utgår från tanken att det finns ett internationellt ansvar för att nationellt värdefulla kultur- och naturarvsobjekt bevaras som mänsklighetens gemensamma världsarv. Avtalet, som Finland ratifierade 1987, har varit i kraft sedan 1972.

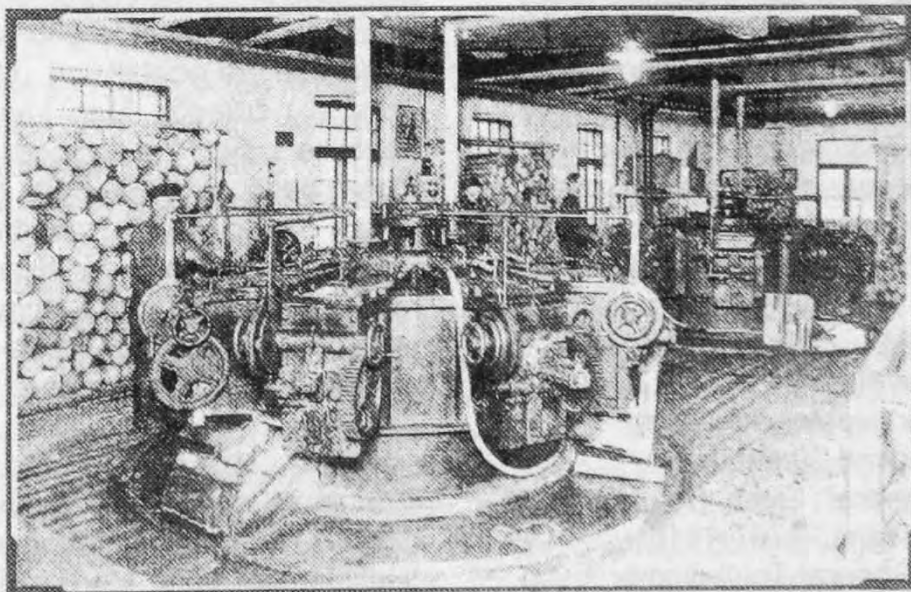

VERLA

VERLA

VERLA

NOTER VEDRØRENDE

PAPIRFABRIKKER PÅ HULEMOSE VÆRKER OG NYRAAD GRUND VED VORDINGBORG I FØRSTE HALVDEL AF 1800- TALLET.

Hans Peder Pedersen.

Ved nogle undersøgelser af en række jydsk, fynsk og slesvigske papirmøller, der var i produktion fra ca 1795 til 1850, blev jeg opmærksom på en række mindre industriforetagender, i området Nyraad, Vintersbølle, Bakkebølle og Hulemose umiddelbart øst for Vordingborg. Bortset fra Hulemose Kornmølle var de alle igangsat i første halvdel af 1800-tallet.

Der var tale om to papirmøller, hvor den ene kommer igang så sent som 1833, en oliemølle, et sæbesyderi, en valkemølle og en grubemølle, den sidste maledede hovedsagelig mel til eget forbrug. Derudover et blegeri med appreturmølle. I sin beretning om den danske industris tilstand i 1819 og 1820, tillægger Ole Jørgen Rawert ikke papirmøllen på Hulemose større betydning, men da en undersøgelse viser at der produceres forskellige papirprodukter, der sælges til en lang række handlende i købstæderne i det sydlige og vestlige Sjælland, samt Lolland og Falster, fandt jeg at det kunne være interessant, at se nærmere på dette mini-industricenter. Udover papirmøllerne, blev det nødvendigt også at se på de andre fabrikationer, idet de tildels var ejet af de samme ejere og var så at sige, drevet af det samme vand og de samme vandhjul.

Forkortelser:

RA - Rigsarkivet.
LAS - Landsarkivet for Sjælland.
KS - Københavns Stadsarkiv.
KK - General Land Økonomi og
Kommerce Kollegiet. 1797-1816.
GKKL - General-Toldkammer og
Kommerce-Kollegiet. 1816-1848.

Lidt om mål og vægt:

Sk# - Skippund = 20 lispund a' 16 pund

L# - Lispund = 16 pund.

- Pund.

Ris - 1 ris = (efter arab.) 20 bøger =
500 ark.

Bundt - 1 bundt = (- -) 2 ris =
1.000 ark.

Balle - 1 balle = (- -) 20 ris = 10.000
ark.

PAPIRFABRIKKEN PÅ HULEMOSE MØLLE.

Når man står på højdedraget Kulsbjerge 5-6 kilometer øst for Vordingborg og ser udover det faldende landskab mod syd og Masnedø til sydvest ude i Storstrømmen og med Falster idet fjerne, fornemmer man hvorfor der siden 1500-tallet har været arbejdende vandmøller i området. Desværre er udsynet domineret af den nye motorvej, der skær sig brutalt gennem landskabet fra nord til syd, udover Farø til venstre i billedet. Man kan dog stadig forestille sig, at området Nyraad, Vintersbølle og Bakkebølle har været et ideelt sted for vandmøller. De hurtigløbende bække der afvandede egnen nord for Nyraad og Stensved, var ret vandrige, især dem der havde tilløb fra den nu uddrænedede Kulsø, nedenfor Kulsbjerge. 1)

Allerede i 1513, i de ældst bevarede lensregnskaber for Vordingborg Len, nævnes Hulemose i jordbogen som mølle. "Hollemosæ mølle Mortin Nielss 6 pund mell." 2).

Møllen fortsætter med skiftende fæstere de efterfølgende godt 250 år, mest som kornmølle.

Ved en kgl.res. af 15.8. 1763 3) bestemmes det at ryttergodserne skal sælges og Vordingborg rytterdistrikt, hvorunder Hulemose Vandmølle hører, blev solgt fra kronen ved en auktion i september 1774. Den 28 september s.m. bliver Hulemose Mølle så tilstået Jacob Wimmer til ejendom for 3,180 Rd.

P. Chr. von Rehling-Quistgaard har i sin redegørelse:

"Hulemose, en gammel vandmøllens historie og dens beboere", sagt om Kaptain Jens Lind, industrimand og blandt mange andre ting, papirfabrikant. Han var af alle "Hulemoses mærkeligste og interessanteste ejer." 4)

Jens Lind var født på Christianshavn, søn af en styrmand i Det Asiatiske Kompagni, Hendrich Jensen Lind med borgerbrev som skipper 28.4.1773 og moderen Anna Dothea Olufsdatter. Han blev døbt i Vor Frelsers Kirke den 31.7.1764. 5)

Jens Lind blev konfirmeret 26.4. 1778 i Petri Kirke og bestod skippereksamen 15.4.1783 og fik 20.9. 1792, ved forevisning af sit "examinationsbevis", borgerbrev som skipper København. 6) Han gifter sig i 1796 med Anthorinette Philhemine Wrisberg, der var født på Sct Croix 24.8.1776.

Efter et aktivt forretnings- og industriliv først i vore kolonier og senere i Københavnsområdet, rettes Linds interesse for Vordingborgegnen. I 1802 køber han de Islinske godser, nemlig Islingen, Marienberg, Snertinge, Rosenfelt og Aunø, hvilke han igen sælger i 1804. 7) En ven fra Christianshavn Chr. Bastland, der ejer et brændevins brænderi i Nyraad og Hulemose Mølleri, bygger en hollandsk vindmølle og flytter sit mølleri fra den gamle vandmølle.

Der bliver så vandkraft ledig til anden virksomhed. Lind køber ifølge købekontrakt af 1.8.1808, Hulemose Mølle

af Bastland. 8)

Lind ombygger i løbet af de næste tre år, møllen totalt og indretter den med en papirfabrik, en oliemølle og en sæbefabrik.

Til at gennemføre hele denne ombygning og istandsættelse kræves der mange penge, og selv om Lind var velhavende måtte han låne penge for at nå sit mål. I en taksationsrapport af 21.10.1811 hedder det i punkt 7, der bl.a. handler om papirfabrikken:

"Den nedenfor ovenanmeldte anlæg (oliemøllen) opbyggede nye stampe- og valkeværk, samt papirfabrik består af 21 fag, alt af mur og bindingsværk, straatag. Stampen består af 8 stamper af nyeste indretning og drives ved et vandhjul af 8½ alens diameter, underfaldsvand, samme hjul driver papirfabrikken, hvori en stampeindretning til halmens stampning af 16 jernstamper i en 16-kantet kasse, som er belagt i bunden med jernplader, en jernskruepresse af 16 tommers diameter med jern drev og malm møtriker, ved siden af en indmuret jernkedel, hvorom en trækasse eller bøtte og ved siden en stofkiste af 3 tommers planker, bag dette en skorsten, hvormed en indmuret jernkedel, desuden nok en jernpresse med behørig apparater. Herved er ny opført dæmning og vandstue, som ialt sættes til 31.000 Rdl."

Det samlede projekt beløb sig til en sum af 172.280 Rdl. Han ansøger Kongen om et lån på 80.000 Rdl, hvilket han får. 9)

Efter ansøgning, indstiller General Land Økonomi og Kommercekollegiet (KK) i en kommenteret indstilling til Kong Frederik den Sjette, 10) om at benåde Skibskaptain og Grosserer J. Lind, med et privilegie til at drive en papirfabrik på sin ejendom i Nyraad ved Vordingborg. Jens Lind der er født i Kjøbenhavn i 1763, 11) og tildelt borgerskab som brygger den 14. marts 1806. En virksomhed han har drevet på Vandkonsten i Kjøbenhavns Vestre

Quarteer siden 1802. 12) Han var "allerede forhen" kendt "som Medeier af den paa Christianhavn drevne Dampmaskine for Meelmaling" og er kendt for at anvende egne midler til investering i almennyttige formål. Jens Lind har i sit andragende meddelt, at han på sin vandmølle i Hulemose ved Vordingborg, vil anlægge og drive en række mindre industrier, nemlig: "-en Oliemølle, et Stampeværk og et Anlæg for Tilvirkning af Papiirer af Straa." Han er på dette tidspunkt ret langt fremme med opbygningen af de omhandlede anlæg og har allerede investeret et betydeligt beløb i den kommende papirfabrikation. Dertil skal nævnes at Lind, for at have rene linier, har tilkøbt sig de rettigheder, som en tidligere indsat i Citadellet, arrestant de Beaumont havde i kraft af et: "- udelukkende Privilegium" til fremstilling af papir af strå, og som han aldrig havde fået iværksat. 13) Grosserer Lind anså det for fordelagtigt, "- under de nuværende Konjuncturer" at kunne benytte den forekommende vandkraft i Hulemose, Nyraad ved Vordingborg. Han ansøger allerunderdanigst om, "- at forundes 15 Aars udelukkende Rettigheder" til fremstilling af stråpapir. Det vil sige, at få tilkendt eneret.

KK modificerer Linds oprindelige andragende til 10 års eneret og kun gældende for Kongeriget Danmark. Herunder forståes, ikke Norge, Hertugdømmerne og andre danske besiddelser.

Lind anmoder så Majestæten om, at der måtte udfærdiges et privilegium, hvilket Kongen den 24.7.1811, resolverer til udfærdigelse.

Den 7 november s.å. underskriver Kongen så det endelige privilegie, 14) der giver Grosserer Jens Lind ret til

"- paa sit Ejendomsted Hulemose ved Vordingborg", med 10 års eneret, at anlægge og drive en papirmølle til fabrikation af stråpapir. Privilegiet er indskrevet i kollegiets kopibog over kgl.res.

vedr. Industri- og Fabriksfagene, 3.1.1812 - 24.1816. 15)

Med de førnævnte privilegier i hånden går han igang med at gennemføre sine projekter.

Den 7 januar, 1813 skriver Jens Lind til KK 16) hvor han beklager sig over, at han ikke kan afsætte al den olie han producerer, og ansøger derfor om ret til at fremstille sæbe til dækning af behovet på Lolland, Falster, Møen og i købstæderne Vordingborg og Næstved.

Han skriver videre, at han håber: "- at vil blive i Stand til, at gøre Konzeptpapir af Straae, hvormed meget vil være vundet. De indsendte Papir-Prøver findes ikke at være brækkelige, som andet Straapapir ieg har seet," men fortsætter med at beklage sig over den megen tid og mange penge han har bekostet på eksperimenterne med stråpapiret. Det skal her indføres, at eksempler på stråpapiret ikke er fundet arkiverne, men det kan konstateres, at der har været indsendt prøver til KK.

Han slutter sit brev med endnu en ansøgning, underbygget med en konstatering af, at han i vinterens løb har udbygget sin papirfabrik til også at kunne fremstille kludepapir, dermed tillader sig, at ansøge om et privilegium til dækning af dette forhold.

I et brev til KK af 6 marts 1813, 17) anbefaler Amtmanden for Præstø Amt, Greven på Gisselfeld, Linds ansøgning og fremhæver, at mange burde gøre ligeså, for at fremme landets vel. Samme år benåder Frederik den Sjette, Jens Lind med Ridderkorset. 18)

Ved et gennemsyn af korrespondancen 19) mellem en senere ejer af Hulemose Værker ved Vordingborg, Cand. Juris Jørgen Thorsen Obel, (fra 1816, GKKL) Generaltoldkammer- og Kommercekollegiet, Præstø Amt og dets Søndre Birk, vedrørende kongelige bevillinger til anlæg og drift af Hulemose Værker, findes der, i den eksisterende korrespondance der er samlet i sag nr 218,

GKKL 1816-48 journalsager pk nr 2377/1834, heri bl.a. et concept nr. 493, over skrivelse til amtmanden i Præstø Amt af 27 aug. 1831, hvori de privilegier, Ridder og Grosserer Jens Lind paa Hulemose, i sin tid har været meddelt, nemlig: Under 10 november 1812, priv. til en oliemølle. (i afskrift) Under 14 november 1812, priv. til et valkeværk. (i original) Under 13 marts 1813, priv. til et sæbesyderi. (i afskrift) Under 13 marts 1813, priv. til en Papirfabrik. (i afskrift) 20) Den 24.9.1814 indberetter Stiftamtmand Jessen 21) for Lolland-Falster Stift, Papirfabrikant, Captain Jens Lind til Danske Kancelli for måske ikke, at overholde bestemmelserne i sit privilegie. Han har udstedt kludesamlerpas til 2 familier på ubestemt tid. Danske Kancelli videresender klagen til KK og ønsker at vide: "- om hvorvidt Linds privilegium berettiger ham til, at udstede saadanne Passer", at det burde indskærpes for papirfabrikanterne, at de i så henseende måtte rette sig efter de lokale amtmænds regler på området.

Som svar på KK's forespørgsel om hvordan Jens Lind administrerer pasordningen, henviser han til den metode som kollegiet selv har godkendt, idet han gør opmærksom på, at han er nybegynder i papirfabrikationen.

Og: "- jeg har i denne Henseende ganske rettet mig efter den Methode, som det Ørholmske Interessentselskab bruger med fattige Folk, at lade indsamle de behørende Klude til min Fabrik, hvilket er den nemmeste Maade at svare Dem paa og den gængse brug overalt. København, den 13 December, 1814. Jens Lind." 22)

En række andre fabrikker var under samme mistanke, som det bl.a. kan ses af journal sagerne, samme år nr. 856, 857 og 858.

I Ole Jørgen Rawerts "Beretning om Industriens Tilstand i de danske Provindser, samt om nogle Midler til dens

Fremme, nedskreven på en Reise i Sommerne 1819 og 1820." 23) Siger han: "- det ved Huulemose, ved Vordingborg liggende Blegeri," der drives af den vandkraft, som også driver et fabrikskompleks, der er ejet af Skibskaptajn og Ridder, Jens Lind, består af en oliemølle, et valkeværk, en melmølle og en papirfabrik, og var alle anlagte under Napoleons Krigen. Papirfabriken råder over: "1 Hollænder og 3 Geschir Huller, hvori 3 Par Hamre arbejder-". 24) Rawerts mente, at disse geschir huller var noget nyt her i landet 25) og selv om de var langsomme i arbejde end hollænderne, var de meget bedre til fremstilling af fint papir. Men her blev der ikke fremstillet meget: "af de finere Papirsorter, formedelst Arbejdernes Ukyndighed."

Lind dør på Hulemose 11.11.1821, 58 år gammel og han bliver begravet på Vordingborg kirkegaard. 26)

Den første gang hvor det fremgår af arkiverne, at Hulemose Værker optræder i de årlige indberetninger til (GKKL) er i 1823. 27) Indberetninger ældre end 1823 er endnu ikke fundet. Udover en oliemølle, og en valkemølle der samtidig er indrettet til grubbemaling, er der i 1823 en papirfabrik. Det hele tilhører nu Skibsagentour- og Ridder Jens Linds enke, Anthorinette Philhemine Lind.

Til den daglige drift af papirfabriken er "sysselsat" 1 mester, 3 svende og 1 dreng, derudover 1 a 2 daglejere og 8 kludesamlere, de har i året 1823 produceret 66 ris carduspapir, 3140 ris maculaturpapir og af materialer er brugt 3854 L# klude og 122 # benlim, samt 192 # fransk allun.

I bemærkningerne til beretningen meddeles det, at der p.g.a. det: "foregaaendes Aars Tørke og den stærke Frost i Januar Måned" ikke var muligt, at komme igang med produktionen før end hen i februar måned, ligeledes blev det nødvendigt, at standse produktionen p.g.a. vandmangel i begyndelsen af august.

Vandbeholderne var kun halv fyldte ved vinterens slutning. Disse problemer synes at forfølge Hulemose Værker i de efterfølgende år, som det vil fremgå af efterfølgende indberetninger til GKKL.

Ved oliemøllen var ansat en mester og en svend, samt 1 a 2 daglejere, der producerede 2872 potter linolie, 1265 potter rugolie og 4980 potter kamferolie, til det var brugt 126 tønder hørfrø, 34 tdr rugsæd og 376 tdr kamfer.

Ved valkemøllen var "sysselsat" 1 stampekarl og 1 møllersvend. Der blev stampet 8675 alen vadmekklæde og formalet sæd til stedets forbrug.

I 1825 28) meddeles at værkerne, der stadigvæk ejes af Linds enke, men nu bestyres af en F.S. Lind (forpagter). På papirværket arbejder 1 mester, 2 svende og 2 drenge, 1 a 2 daglejere og 12 kludesamlere.

Der blev produceret 62 ris carduspapir og 3580 ris maculaturpapir. Af materialer anvendt 4648 L# klude.

Her ophører man for en længere årrække med at indberette om "Forbrugte udenlandske raae Materialier" som det hedder på de fortrykte tabeller udgivet af GKKL i årene 1816-1848. (Se illustration) På oliemøllen arbejdede der 1 mester, 1 svend og 1 a 2 daglejere. Der blev produceret 6440 potter linolie, 1660 potter rugolie og 3270 potter kamferolie. Der blev anvendt 276 tdr hørfrø, 42 tdr rugsæd og 266 tdr kamfer.

På valkemøllen arbejdede 1 stampekarl, 1 møllersvend og undertiden 1 daglejer. Der blev stampet 9420 alen vadmekklæde, samt formalet sæd til stedets brug.

De forudgående indberetninger har ikke indeholdt tilstrækkeligt med detaljer om maskiner og andet inventar brugt i produktionen, derfor bemærkes det i 1826, at der skal opgives benævnelser og antal af ovennævnte inventarkategorier.

I 1826 29) var der på papirfabrikken 1 mester, 2 svende, 1 dreng, 1 a 2 daglejere og 9 kludesamlere. Der blev produceret

2760 ris maculaturpapir af 3080 L# grove klude.

På oliefabrikken var der i 1826, 1 mester, 1 svend og 1 daglejer, der producerede 4860 potter linolie, 2256 potter rugolie og 1798 potter kamferolie og anvendte dertil, 212 tdr hørfrø, 58 tdr rugsæd og 136 tdr kamfer.

Ved valkemøllen producerede, 1 stampekarl, 1 møllersvend og undertiden 1 daglejer, 7280 alen vadmekklæde og malede sæd til værkets eget brug. Der var anvendt 15 tdr bøgeaske i valkningsprocessen.

Den 19.12.1826 bortforpagtedes papirfabrikken til papirmager Harry Wennecke for 3 år fra 1.7.1827 for 300 rbd årligt, men han fik godskrevet 1 rbd for hver dag han ikke kunne få malevand.

I 1827 30) beskæftiger papirfabrikken 1 mester, 2 svende, 1 dreng, 1 daglejer og 8 kludesamlere, der producerer 2298 ris maculaturpapir og anvender hertil 2470 L# groveklude.

I sin indberetning til GKKL for 1828, 31) meddeler amtmand Greve Schülin Kinch for Præstø Amt, den 14 august, 1829 at han: " - ei haver modtaget nogen Beretning fra Hulemose Papirværk, hvis Drift ogsaa haver været højst ubetydelig i Aaret 1828. I Hulemoseværkernes indberetning for året 1829, 32) fremgår det, at der har været et ejerskifte, og at værkerne nu ejes af en Cand. Juris. Jørgen Obel. Obel har knyttet følgende bemærkninger til sin beretning: "Til 1. Juli 1829, til hvilken Tid det dreves af forpagter Wennecke, som har opgivet mig det anførte.

Fra Juli (1829) til 1. Januar 1830, da undertegnede Eier overtog det, og anmærkes at Wærket i dette Tidsløb ofte har været standset paa Grund af Istandsættelser og Forbedringer.

Olie- Møllen, som ligeledes er herved Wærkerne, er ei brugt, da den var aldeles forfalden, men nu bliver istandsat.

Wærkerne drives ved Vand, og Papirmøllen har nu 2 Hollændere og 1

Bøtte, og Oliemøllen 2 Løbere og 2 Presser. 28 April, 1830. J. Obel."

Det fremgår af indberetningen, at papirfabrikken beskæftiger 1 mester, 2 svende, 1 dreng, og 2 kludehuggere.

"Til at skille Papiret bruges almindeligt 3 Børn, og til Kludesankning har Wærket udstedt 26 pass -".

Det var almindeligt dengang, at kludesjoverne, som de var kaldet blandt godtfolk, som tilskud til indtjening, havde en kasse båret i en rem over skulderen, indeholdende galanterivarer såsom kulørte silkebånd, similismykker og andet lignende, som de faldt til landbefolkningens kvinder og karlfolk, f.eks. hvis en karl ønskede at gøre indtryk på en af pigerne på gården, købte han et hårbånd til hende, som en friergave. 33)

Fra januar 1829 til juli samme år produceredes 700 ris maculatur, til hvilket der anvendtes 393½ L# grønt linned og 392½ L# hvergarn.

Fra 22. juli 1829 produceredes 1352 3/4 ris gråt maculatur, 114 ris hvidt maculatur og 38 1/4 ris cardus, til hvilket der anvendtes 126 L# hvidt linned, 1097 L# grønt linned og 581 L# hvergarn.

I 1830 34) har 1 mester, 4 svende, 1 dreng, 2 kludehakkere og 3 børn til skilning, produceret 749 bdt papper, 319 ris cardus, 228 ½ ris hvidt maculatur, 3544 3/4 ris graat maculatur, hertil brugt 261 Sk# 12 L# linnede- og hvergarnsklude.

Den 18 december, 1830, 35) meddeler Direktoratet for Statsgælden og det synkende Fond, at den kgl. kasse på grund af udstået gæld, ved den 4de Auktion, den 29 juli, 1828, " - haver sig tilskrevet Hulemose Værker og Eiendomme-", og har den 24 april 1830 afhændet det til Oliemøller Obel, og at han nu har alle rettigheder og forpligtigelser der påhviler ejendommen.

I den forbindelse har Obel forespurgt Statsgælds-Direktionen, om der i papirene vedrørende, ligger en ret til i hovedstaden

at have et udsalg af de forskellige sorter af papir fra Hulemose Papirmølle.

Problemet er om hvorvidt der findes privilegier for de omhandlede områder, og hvis ikke, at få dem udfærdiget. Direktionen ønsker derefter privilegierne tilstillet for: "- som sælger af Ejendommen, blive nødsaget at hjemle ham Tilladelsen til Papirfabrikken."

Som fortsættelse heraf udbeder GKKL sig privilegierne eller kopier deraf, for at se på retten til et udsalg i staden København. 36) Obel bemærker i sin indberetning for 1830, følgende:

"Olie-Møllen har ei endnu i min Besiddelses Tid været i Brug, da den bliver aldeles forandret og saaledes ei kommer i Brug før næste Aar, 1831. 37)

Den 24. januar 1831 skriver Jørgen Obel til GKKL, bl.a. som følger: 38) " - undertegnede, som køber af den deel af Hulemose Værker hvori Olie- og Papirmøllerne af afdøde Grosserer og Ridder Lind ere anlagte, ifølge de af ham erhvervede allernaadigste Privilegier, ansøger underdanigst det Kongelige General Toldkammer og Commerce Kollegie, om naadigst Fornylse af disse tvende Privilegier."

Efter en brevveksling mellem GKKL, Præstø Amt, Birkedommeren i Vordingborg og Jørgen Obel, tilsendes GKKL de af afdøde Jens Lind i 1812 og 1813 erhvervede privilegier til kassation, hvorefter de ønskede privilegier for en oliemølle og en papirfabrik nu kan udfærdiges. 39)

I beretningen for 1831, 40) meddeles det, at værkerne drives ved vand. Papirmøllen har nu 2 hollændere og 2 bøtter med tilhørende presser. Og i henhold til GKKL's skr. af 25 oktober, 1831 bemærkes, at værkernes nye privilegier forventes at blive udfærdiget under 4.2. 1832.

På papirmøllen var der for året 1831, 41) sysselsat 1 mester, 3 svende, 1 dreng, 2 kludesamlere og 3 børn til skilning. Der blev produceret 145 3/5 ris cardus, 68 ris

maculatur, 3905 ris gråt maculatur og 145 L# papper.

Der anvendtes 2948 L# linnedklude og 1868 L# hverkamgarn.

Samme år var der sysselsat 2 arbejdere ved oliemøllen, der producerede 735 potter linolie, 2514 potter rapsolie. Der anvendtes 35 tdr hørfrø, 56 tdr raps og 41 ½ tdr hampfrø. Oliemøllen har 2 sten som løbere og 1 sten som liggere, samt to presseplader.

I året 1832, 42) producerer papirmøllen med 1 mester, 2 svende, 2 drenge og 2 kludehakkere, samt 2 a 3 børn til skilning, 2435 1/4 ris (gråt) maculatur, 103 ris (hvidt) maculatur og 398 11/20 ris cardus, hvortil anvendtes 2664 L# linnede klude og 1241 ½ L# hvergarnsklude.

I oliemøllen producerede 2 arbejdere 2342 potter linolie og 3115 potter rapsolie af 111 ½ tdr hørfrø og 89 tdr raps.

Den 3. november, 1832 rykkes papirfabrikant Obel af Præstø Amt for fremsendelse af 40 stk af de vandmærker som det skønnes at han bruger i produktionen.

I et Pro Memoria af 17 s.m. meddeler Obel GKKL bl.a. at:

"Papirværket ikkun forarbejder Maculatur og Cardus, hvori ingen Vandmærker er. Undertiden forarbejdes her ogsaa det saakaldte Kiøkken-Papir, som en Trykmasse, i det bruges ei heller Vandmærke. Da ingen skrivepapir forarbejdes her af nogen som helst Sort, haves ingen Forme med Vandmærker, men skulde der i Tiden blive forarbejdet Skrivepapir, da vil Vandmærket blive **HW** og straks da ufortøvent aftryk vil blive indsendt." 43)

Obel var i den tid han ejede Hulemose Værker, forfulgt af en række uopklarede brande. Den 28.12.1833 opstod der brand i et nyopført papirtørringshus. Det var opført af brandbare materialer, med vindtræk, tørreovn og stråtag.

Man havde forladt huset, efter at det var fyldt op med papir til tørring. Huset der brændte til grunden blev genopført året

efter, og genforsikret 26.5.1834.

På trods af uheldet producerede papirmøllen i 1833, 44) med 2 svende, 2 drenge og 2 kludehakkere 100 3/4 ris 8 #s steenpapir, 67 ½ ris 6 #s banq-papir, 116 ris cardus, 150 ½ ris hvidt maculatur og 1685 ½ riis gråt maculatur, af 3029 L# 5 # linnede klude, 1414 L# 12 # hvergarnsklude og 588 L# 8 # gl. tovværk, samt 294 # bruunrødt. (Til indfarvning af papir).

Oliemøllen med 1 underleder, 2 arbejdere, producerer 1242 potter linolie og 931 potter rapsolie af 59 tdr 1 skæppe og 1 1/4 skæppe hørfrø og 31 tdr og 3 skæpper raps.

Af industri- og fabriksfagenes journal, sag nr 145 af 8 februar, 1834, 45) fremgår det at Privilegiet af 14 nov. 1812: " til et Valkeværks Anlæg og Drift i Hulemose ved Vordingborg" nu er dukket op hos Rentekammeret og af sag nr 218 af samme år fremgår det at GKKL har kasseret privilegiet, hvilket er en forudsætning for at Obel kan få nye privilegier til sine fabriker. I året 1834, 46) ses det at Obel havde sysselsat 2 svende, 3 drenge, 2 kludesamlere og 1 loftsvend, der producerede 268 ris cardus, 59 ½ ris 4# cardus, 215 ris lang cardus a 8#s format, 80 3/4 ris lang cardus a 6#s format og 51 ½ ris lang cardus a 4#s format, samt 18 ½ ris hvidt macalatur og 1136 ris graat maculatur, hvortil man anvendte 1878 L# grove linned klude, 1371 L# 6 # hvergarnsklude og 848 L# 10 # gl tovværk. Der opgives at værket har 2 koller med presser og 2 hollændere.

Oliemøllen var ikke i funktion i 1834.

Jørgen Obel på Hulemose Papirmølle fortsætter i 1835 47) sin produktion med 3 svende, 3 drenge, 2 kludehakkere og 1 loftsvend og frembringer 255 ris lang 8#s cardus, 145 ris lang 6#s cardus, 21 ½ ris lang 4#s cardus, 277 ris cardus og 135 ris 4#s cardus af 2027 ½ L# linnedklude, 1737 ½ L# hvergarnsklude og 1017 L# gl. tovværk.

Det bemærkes i indberetningen, at der i eftersommeren har været mangel på vand, hvilket har medført at værket har været standset i 4 uger.

I 1936, 48) produceres der ved hjælp af 3 svende, 3 drenge og 3 kludehakkere 366 $\frac{3}{5}$ ris 8#s beeg cardus, 66 $\frac{3}{5}$ 6#s beeg cardus, 18 ris 4#s beeg cardus, 537 ris cardus. 25 $\frac{2}{20}$ ris 4#s cardus, 1611 ris gråt macalatur og 14 $\frac{1}{2}$ ris hvidt maculatur, af 1195 L# 5 # gl tovværk, 3369 L# linnedklude og 1778 L# hvergarnsklude, samt 800 # brunrødt.

Oliemøllen er fortsat ude af drift.

På Hulemose Papirmølle producerer Jørgen Obel i 1837, 49) ved hjælp af 5 svende, 2 drenge, 2 kludehakkere og 1 loftsvend, 160 ris 8 #s beeg cardus, 82 $\frac{1}{2}$ ris 6 #s beeg cardus, 38 ris 4 #s beeg cardus, 71 ris hvidt maculatur, 2175 ris gråt cardus, 406 $\frac{1}{2}$ ris cardus og 116 ris 4 #s cardus, af 3327 L# linned klude, 2062 $\frac{1}{2}$ L# hvergarnsklude og 699 L# gammelt tovværk, samt 466 # brunrødt.

Oliemøllen er igen i drift med 2 arbejdere der producerer 3553 potter rapsolie til 7/4 # pr pot, hvortil anvendtes 30 tdr vinterraps og 94 tdr sommerraps.

I 1838, 50) hos Obel på Hulemose Værker, har papirmøllen ved hjælp af 5 svende, 2 drenge, 2 kludehakkere og 9 kludesamlere, som leverer klude direkte til værket, produceret 107 $\frac{1}{2}$ ris 8 #s beeg cardus, 12 ris 6 #s beegcardus, 6 ris 4 #s beeg cardus, 272 ris cardus, 8 baller trykpapier, 214 $\frac{1}{2}$ ris hvidt maculatur og 1957 $\frac{1}{2}$ ris gråt maculatur. Hvortil anvendtes 1924 $\frac{3}{4}$ grove linnedklude, 258 L# blegede linnedklude, 1308 L# hvergarnsklude, 305 $\frac{1}{2}$ L# gammelt tovværk og 214 # brunrødt.

Her dukker der pludselig et nyt produkt op, nemlig 8 baller trykpapier. En balle = 20 ris x 500 = 10.000 ark.

Indtil nu har papirmøllen kun fremstillet papper, maculatur- og carduspapir i forskellige kvaliteter, heri bl.a. begkardus. På oliemøllen har 2 arbejdere presset

2414 $\frac{1}{4}$ pot rapsolie og 379 potter linolie af 67 $\frac{1}{2}$ td raps og 17 $\frac{1}{4}$ td hørfrø.

I 1839, 51) producerer Jørgen Obel på Hulemose Papirmølle, assisteret af 4 svende, 2 drenge og 2 kludehakkere, 153 $\frac{7}{20}$ ris 8 #s beeg cardus, 314 $\frac{1}{4}$ ris cardus, 20 baller trykpapier, 184 $\frac{3}{10}$ ris trykindskud, 283 ris hvidt maculatur og 1536 ris gråt maculatur, samt 123 bdt papper. Hvortil var anvendt 1831 $\frac{1}{2}$ L# grove linnedklude, 642 L# blegede linnedklude, 2157 L# hvergarnsklude og 515 L# gammelt tovværk, 307 # brunrødt. Oliemøllen på Hulemose Værker beskæftigede i 1839 fortsat 2 arbejdere, der producerede 954 potter rapsolie, 271 potter linolie af 26 tdr raps og 13 tdr og $\frac{1}{2}$ skæppe hørfrø.

Den 11.8.1840 anmoder Jørgen Obel Kongen om en confirmation (bekræftelse) af hans erhvervede privilegier fra 4 februar, 1832 og indsender samtidig genparter af disse privilegier. 52)

I 1840, 53) producerede Jørgen Obel, 4 svende, 2 drenge, 2 kludehakkere og 1 loftsvend 125 ris 8 #s beeg cardus, 269 ris linnedcardus. 3 $\frac{1}{2}$ balle trykpapier, 126 ris hvidt maculatur og 1871 ris gråt maculatur, af 1809 L# linnede klude, 2127 $\frac{1}{2}$ L# hvergarnsklude og 475 L# gammelt tovværk, samt 272 # brunrødt.

For oliemøllens vedkommende er det sådan, at der arbejder 2 mand når den er i brug. Der blev i 1840 produceret 1014 potter rapsolie og 219 $\frac{1}{4}$ pot linolie, af 28 tdr 1 $\frac{1}{2}$ skæppe raps og 10 tdr og 6 $\frac{3}{8}$ skæppe hørfrø.

Der har været knapt med vand i efteråret, så begge møller har været generet af mangelen, dog har papirmøllen været prioriteret som førstebruger.

GKKL skriver den 25.9. 1841, 54) følgende til Præstø Amt: " I Anledning af Tronskiftet er under 11. d.m. udfærdiget en ny Bevilling for Cand. Jur. Jørgen Obel til at drive en papirfabrik ved Hulemose Værker i Præstø Amt, hvilken Bevilling bliver at

indløse inden 6 Uger mod det sædvanlige Gebyr, 17 Rd S."

Skrivelsen afsluttes med, at Amtet bliver pålagt at meddele bekendtgørelsens ordlyd for ansøgeren.

Stempelafgifterne spillede allerede dengang en stor rolle med hensyn til statsfinanserne, og beløb sig for en lang årrække det skæve tal, 17 rigsdalere i sølv. I indberetningen om Industrien i Søndre Birk og Vordingborg Kjøbstad i Aaret 1841, 55) fremgår det, at J. Obels papirmølle, med 6 svende, 2 kludesamlere og 1 loftsvend, har produceret 239 3/4 ris 8#s beegpapir, 254 1/2 ris carduspapir, 11 baller trykpapir, 151 ris hvidt maculaturpapir og 1313 ris gråt maculaturpapir. Der blev anvendt 1706 L# og 8 # linnede klude, 1975 L# hvergarnsklude og 805 1/2 L# gammelt tovværk, samt 470 # bruunrødt. Papirmøllen drives fortsat med 2 bætter og 2 hollændere, men p.g.a. den stærke frost gennem vinteren, måtte arbejdet standses i 7 uger.

Det ses af industrifagets Journal den 25 oktober, 1842, 56) at Præstø Amt bl.a. har indbetalt gebyr for nye bevillinger til drift af cand.jur J. Obels oliemølle og papirfabrik i Hulemose i anledning af tronskiftet.

Og den 9 november s.å. fremgår det at kassationskontoret ved GKKL, 57) har fremlagt bevillingerne af 4 februar, 1832 til kassation, og at de nye bevillinger er udfærdiget den 14. s.m.

På papirfabrikken 58) producerede J. Obel ved hjælp af 6 svende, 2 kludesamlere og 1 loftsvend, 193 ris beeg cardus, 189 ris cardus, 85 ris trykpapir, 76 ris hvidt maculatur og 145 ris gråt makulatur, af 1023 L# linnede klude, 1999 L# hvergarnsklude og 736 L# gammelt tovværk, samt 368 # bruunrødt.

Papirmøllen der drives med 2 bætter og 2 hollændere, har været standset fra medio august til ultimo november på grund af vandmangel.

I 1843, 59) produceres der, ved hjælp af 6 svende, 2 kludesamlere og 1 loftsvend, 97

3/4 ris beeg cardus. 244 3/4 ris cardus, 148 ris trykpapir, 64 ris hvidt makulatur og 2799 ris gråt makulatur af 339 L# tovværk, 2094 L# linnede klude, og 2500 L# hvergarns klude, samt 194 # bruunrødt.

I efteråret har arbejdet været ringe p.g.a. vandmangel.

Papirfabrikken producerer i 1844, 60) ved hjælp af 5 svende, 1 dreng, 2 kludesamlere og 1 loftsvend 165 3/4 ris 8#s beegpapir, 168 1/4 ris cardus, 302 1/4 ris hvidt makulatur og 2108 ris gråt makulatur og anvendt 1442 L# 12 # linnede klude, 1906 L# 12 # hvergarnsklude og 645 L# gammelt tovværk. Der var knaphed på vand i januar, februar og marts 1844.

I 1845, 61) producerer 4 svende, 2 drenge, 2 kludesamlere og 1 loftsvend, 229 1/2 ris lang kardus, 183 1/2 ris kardus, 91 ris hvidt makulatur 1982 1/2 ris gråt makulatur, af 1406 L# grove linnede klude, 1658 L# 8 # hvergarnsklude og 931 L# gammelt tovværk. Arbejdet har været standset i 4 uger, grundet tilfrysning.

I 1846, 62) har 4 svende, (om sommeren 6 svende) 2 kludehakkere og 2 loftsvende, produceret 138 1/5 ris 8# beegpapir, 209 11/20 karduspapir, 72 ris hvidt makulatur og 2415 ris gråt makulatur, af 1659 L# 3 # linnede klude, 1791 L# hvergarnsklude og 575 L# 12 # gammelt tovværk. Arbejdet har p.g.a. vandmangel været kørt i lavt tempo.

I 1847, 63) blev der af 5 svende, fra august kun 3 svende, 2 kludehakkere og 1 loftsvend, fra august kun 1 kludehakker og 1 loftsvend, produceret 181 ris 8#s beegpapir, 145 ris karduspapir, 76 ris hvidt makulatur, og 2048 ris gråt makulatur af 1453 L# linnede klude, 1659 L# hvergarnsklude og 520 L# gammelt tovværk. I fabrikkens beretning meddeles følgende:

" Paa Grund af den tørre Sommer, har Arbejdet, for at spare på Vandet, været betydelig mindre i Maanederne fra August til Aarets Udgang."

I de efterfølgende år er opgivelserne af arbejdskraft og produktion ret summariske.

I industritabellen for året 1840, fremgår det at papirmøllen, med hensyn til vandkraft, bliver prioriteret frem for oliemøllen, og der fremgår helt klart af de årlige indberetninger til GKKL, at oliemøllen ikke har været i gang fra 1841 og at oliefabrikationen ophører helt i 1851.

Den 15.5. 1849 ramtes Hulemose Værker af en katastrofe der blev en ende på olie- og papirfabrikationen. Tirsdag aften mellem kl 9 og 10 opstod der brand i møllegården.

Alle 4 længer bestod af bindingsværk med stråtag. Ilden bredte sig med rasende fart gennem de knastørre lofter og stråtag gården rundt. Det skete så hurtigt, at 8 af de 12 derboende personer omkom i flammerne og en af de reddede døde af sine brandsår.

De omkomne var Obel og hans kone, samt deres søn Jørgen, Obels ældre broder Peder, papirmester Andreas Nicolei Enie, papirsvendene Baltzer Bernhard Linck og Peder Christian Hasløv, drengen Niels Christensen og kokkepigen Inger. Derudover indebrændte hele besætningen idet alle dyr var på stald da ilden udbrød. De reddede var husjomfru Christiane Jensen, stuepige Maren Hansdatter og ungpigen Maren Olsdatter. Man forsøgte at beskyldte Maren Olsdatter for at have sat ild på gården, men kunne ikke få beviserne til at holde stik.

Jørgen Thorsen Obels søn Vilhelm, der havde fungeret som forvalter på Hulemose Værker og forestod bl.a. salget af papirproduktionen. Han var 34 år på dette tidspunkt.

Han var taget afsted med et læs papir, mandag den 14.5. om morgenen først til Næstved, og om tirsdagen til Skelskør og Korsør og til Slagelse om onsdagen, hvor han solgte resten, hvorefter han begav sig hjemefter. Han fik det tragiske budskab på vejen hjem. Fabrikens kunder var mest købstædernes handlende.

I en liste over uddrag af årsberetninger fremgår det at papirfabrikken fra 1846 til

1849 betjente sig af to hollændere, og i årene 1850 til 1852 kun en hollænder, og reelt uden papirmester. 64)

Arbejdsstyrken var faldende i årene 1846 til 1852, fra otte-ti mand til kun fire i 1852. Specielt p.g.a. den tragiske hændelse i maj 1849. Omsætningen var meget svingende fra f.eks. 2.320 Rbd. til 1.330 Rbd. fra 1851 til 1852.

Og endelig opgives det, at der i 1849 produceres 2.000 ris carduspapir og 1.400 ris maculatur. 65) Produktionen synes herefter næsten at gå i stå.

En ting man hæfter sig ved, ved gennemgangen af de tilgængelige kilder fra både papirfabrikken på Hulemose Værker og den på Nyraad Grund er, at de begge næsten undlader at berette i de årlige industritabeller om deres forbrug af kemikalier og limstoffer. Som det allerede er nævnt, fremgår det ellers klart af de bestemmelser, der er knyttet til og opregnet på de fortrykte tabeller til formålet.

I en kopi af Obels privilegie skrivelse fra 1832, er der opført at han var fritaget for told ved import af alun, berlinerblåt, engelsk gips, saxisk smalte og vitriol. Så er det jo mærkeligt, at der udover de anvendte klude, kun er nævnt brunrødt, og det endda først fra 1840. At der ikke heller har været indberettet om brug af disse stoffer på fabrikken på Nyraad Grund, skyldes antageligt, at den tidligere papirmager på Hulemose, Harry Wennecke, blot fortsatte, som på Hulemose. 66)

Et nyt og afsluttende kapitel på Hulemose Værkers historie synes at kan begynde. Vandhjulene, der i mere end 40 år hovedsageligt havde drevet papirmøllerne, samt i en del af årene også valkemølle og oliepresser, overlod nu sin kraft til kornmølleriet, som det begyndte århundreder tilbage. En epoke er slut.

REFERENCER, PAPIRFABRIKKEN HULEMOSE
VED VORDINGBORG:

1. Egne observationer.
2. RA. Vordingborg lensregnskaber, jordbog 1513.
3. RA. Kgl.res. 15.8.1763
4. Rehling-Qvistgaard, P.Chr.: Hulemose. En gammel vandmøllens historie og dens beboere. Historisk Samfund for Præstø Amt, Årbog 1962-66. Ny række bd. 6, side 159.
5. KS: Borgerskabsprotokol 1749-1784, side 209.(MC 532)
6. KS: Borgerskabsprotokol 1785-1795, side 417.(MC 535)
7. Personal Historisk Tidsskrift, 1924, side 264.
8. Ibid 4, side 162.
9. Ejendoms Taksationsrapport af Hulemose Mølle, 21.10.1811.
10. RA. Kommerce Kollegiet(KK),1797 - 1816. Fabriksfagets Forestillinger med Kgl. Res. for året 1811. Allerunderdanigst Forestilling nr. 54.
11. Ibid 7.
12. KS: Borgerskabsprotokol nr. 7, side 50. Se også borgerskabsbreve for 1806.
13. Ibid 10.
14. RA KK Fabriksfagets Forestillinger med Kongelige Institutioner for Aaret 1812, No. 83.
15. RA. Se også kopibog over Kgl. Res. vedr. Industri- og Fabriksfaget 3.1. 1812 - 24.1. 1816, nr. 83. KK 1797-1816.
16. RA KK 1797-1816 pk 1538. Ind. og Fabr. Sekr. journalsager Ltr R (1813) nr 210-391. sg. nr. 20.
17. RA KK 1797-1816 pk 1537. I.og F.Kt. Ltr R (1813) nr 1-209. sg. nr. 332.
18. Kgl.res. af 28.1.1813.
19. RA GKKL 1816-1848 Journ.sg. nr 201-350 pk 2377, nr 218/1834, heri concept nr 493 med tidl. priv.
20. RA KK Kgl. Res. af 13 marts 1813.
21. RA KK 1797-1816 RA. pk 1551. I.og F.Kt. Ltr S (1814) nr 639-842, sg. nr. 753.
22. RA: KK 1797-1816 pk 1550. I.og F.Kt. Ltr S (1814) nr 843-984, sg. nr. 940.
23. Rawert, Ole Jørgen: Beretning om Industriens Tilstand i de danske Provindser samt om nogle Midler til dens Fremme-, nedskrevet i Sommerne 1819 og 1820. København 1820. Side 49 ff.
24. Nielsen, Axel: Industriens Historie i Danmark, III, tiden 1820-1870, andet halvbind, kapitel VIII, Papiindustrien. København 1944.
25. Handels- og Industrie- Tidende, nr 5. Tirsdagen den 16 Januari, 1821. Side 15.
26. L.A.S. Vordingborg Kirkebog, 1821 døde af hankiøn.
27. RA GKKL 1816-1848. 1823. IFK.Ind.Tab.pk.2578 Læg 5.
28. RA GKKL 1816-1848. 1825. IFK.Ind.Tab.pk.2582 Læg 5.
29. RA GKKL 1816-1848. 1826. IFK.Ind.Tab.pk.2584 Læg 5.
30. RA GKKL 1816-1848. 1827. IFK.Ind.Tab.pk.2586 Læg 5.
31. RA GKKL 1816-1848. 1828. pk.2588. Skriftlig indberetning af 14.8. 1829 fra Præstø Amt. Der forelå ingen driftberetning fra Hulemose 1828, grundet vandmangel og derfor ubetydelig drift.
32. RA GKKL 1816-1848. 1829. IFK.Ind.Tab.pk.2590 Læg 5.
33. Pedersen, Hans Peder: Kilder til nogle Jydsk - Fynske Papirfabrikkers Historie, ca.1795- ca.1850.Et Katalog. Side 75. Om kludesamleres organiserede kramvaresalg.
34. RA GKKL 1816-1848. 1834. IFK Journ.sg. Ltr MM nr 201-350.pk nr 2377, sag nr 218. Indeholder en lang række dokumenter fra Hulemoseværkernes oprettelse.
35. RA GKKL 1816-1848. 1830. IFK Journ.sg. Ltr HH nr 04-1131, sg.nr. 1095.
36. RA GKKL 1816-1848. Se også I.og F. journal Ltr HH sg. nr. 2245/1830.
37. Ibid 34. Bemærkninger om oliemøllen.
38. Ibid 34. Ansøgninger om privilegier.
39. RA GKKL 1816-1848. 1832. IFK Journ.sg. Ltr KK sg. nr. 47.
40. Ibid 41. Særlige bemærkninger.
41. RA GKKL 1816-1848. 1831. IFK.Ind.Tab. pk 2593 Læg 5.
42. RA GKKL 1816-1848. 1832. IFK.Ind.Tab. pk 2595 Læg 5.
43. RA GKKL 1816-1848. 1832. IFK journal nr 1161-1230 pk nr 2366. Obels PM af 17.11. 1832 til GKKL. Svar på rykker af 3.11.1832, hvorefter sagen henlægges som nr 1218/1832.
44. RA GKKL 1816-1848. 1833. IFK.Ind.Tab. pk 2597 læg 5.
45. RA GKKL 1816-1848. 1834. IFK. Journ.sg. Ltr MM 201-350. sg. nr 145/1834.
46. RA GKKL 1816-1848. 1834. IFK.Ind.Tab. pk 2598 læg 15.
47. RA GKKL 1816-1848. 1835. IFK.Ind.Tab. pk 2600 Læg 5.
48. RA GKKL 1816-1848. 1836. IFK.Ind.Tab. pk 2601 Læg 15.
49. RA GKKL 1816-1848. 1837. IFK.Ind.Tab. pk 2603 Læg 5.
50. RA GKKL 1816-1848. 1838. IFK.Ind.Tab. pk 2604 Læg 15.
51. RA GKKL 1816-1848. 1839. IFK.Ind.Tab. pk 2606 Læg 5.
52. RA. GKKL 1816-1848. 1840. IFK. Journ.sg. 1141 - 1250 1842, pk 2456 i sag nr 1183. Obel

ansøger Kongen om konfirmation af sine privilegier fra 1832.

53. RA GKKL 1816-1848. 1840. IFK.Ind.Tab. pk 2607 Læg 5.

54. RA GKKL 1816-1848. Industrifagets Kopibog 1841, 2203 sag nr 741, 25.9.1841. Fra GKKL til Præstø Amt.

55. RA GKKL 1816-1848. 1841. IFK.Ind.Tab. pk 2608 Læg 5.

56. RA GKKL 1816-1848. 1842. Industrifagets Journal, pk 2258.Sag 1148 (ref.: 1195,1263 og 1310 pro 1840).

57. Ibid 56. Sag 1183 (ref.: 1148) 9.11.1842.

58. RA GKKL 1816-1848. 1842. IFK.Ind.Tab. pk 2609 Læg 5.

59. RA GKKL 1816-1848. 1843. IFK.Ind.Tab. pk

2610 Læg 5.

60. RA GKKL 1816-1848. 1844. IFK.Ind.Tab. pk 2611 Læg 4.

61. RA GKKL 1816-1848. 1845. IFK.Ind.Tab. pk 2612 Læg 5.

62. RA GKKL 1816-1848. 1846. IFK.Ind.Tab. pk 2613 Læg 5.

63. RA GKKL 1816-1848. 1847. IFK.Ind.Tab. pk 2614 Læg 5.

64. Ibid 4, side 192.

65. Vordingborg Lokalhistoriske Arkiv. Lister over produktionsaktiviteter på Vordingborgegnen fra ca 1845 og fortsat frem. VLA meddeler at afskrifterne desværre er uden kildehenvisninger.

66. Ibid 52.

PAPIRFABRIKKEN PÅ NYRAAD GRUND. 1833 - ca 1850.

I henhold til Generaltoldkammer- og Kommercekollegiets (GKKL)cirkulære af 26 oktober 1831, vil der blive udfærdiget privilegier, der giver ret til at Skibscaptain Raubjerg må oprette og drive en papirfabrik på Nyraad Grund. 1)

Det fremgår af GKKL's register over udfærdigede bevillinger til drift af papirfabrikker med toldfrihed fra 1816 til 1834, 2) at Raubjerg har bortforpagtet papirfabrikken på Nyraad Grund til den tidligere forpagter af papirfabrikken på Hulemose Værker, nemlig papirmageren Harry Wennecke, og at Wennecke har opnået et kongeligt privilegie til at drive Raubjergs fabrik, fra den 16. april 1833.

Af den indsendte industritabel til GKKL for 1833, fremgår det, at der for året 1833 var sysselsat 1 mester, 1 svend, 1 dreng, 1 daglejer og 2 kludesamlere. Dette mandskab producerede i 1833 12 ris cardus og 434 ris maculatur. Der blev anvendt 526 L# grove hvergarns- og linnede klude. En entreprice der kunne blive en slem konkurrent til Hulemose Værker, hvis møllen blev drevet rigtigt. 3)

I 1834 producerer Wennecke og compagni, 1 mester, 1 svend, 1 dreng, 1 daglejer og 4 kludesamlere, 10 ris cardus

og 816 ris maculatur af 968 L# grove hvergarns- og linnede klude. 4)

Papirfabrikken på Nyraad Grund har i 1835 fået ny ejer, nemlig en Kjøbmand Theisen, og fabrikken er fortsat bortforpagtet til papirmager Harry Wennecke. Med samme bemanning producerer Wennecke i 1835, 585 ris maculatur af 658 L# grove hvergarns- og linnede klude. 5)

I 1836 har den samme bemanning forhøjet produktionen til 640 ris maculatur af 810 L# grove hvergarns- og linnede klude. 6) Af industritabellen for 1837 fremgår det at bemanningen er forøget til 1 mester, 2 svende, 1 daglejer og 6 kludesamlere, der producerer 161 ris cardus og 581 ris maculatur af 1664 L# grove hvergarns- og linnede klude. 7)

Hos Kjøbmand Theisen på Nyraad Grund sker der ændringer i løbet af året 1838. I årets 7 første måneder producerer 1 mester, 1 svend, 1 dreng, 1 daglejer og 6 kludesamlere 391 ris maculatur af 439 grove hvergarns- og linnede klude. Det fremgår af industritabellen, at Harry Wennecke fratræder sit forpagterskab den 1. august 1838 og at 2 svende, 1 dreng og 6 kludesamlere resten af året producerer 200 ris maculatur af 224 L# grove

hvergarns og linnede klude. 8)

Året efter i 1839, synes det i.h.t. opgivelserne på den indsendte industritabel, 9) at der er sket en markant stigning i produktionen, hvor 1 svend og 1 medarbejder har produceret 1210 ris maculatur af 1361 L# grove hvergarnsklude.

Der må være sket en fejl i opgivelserne for i 1840 er tallene følgende: 1 mester, 1 svend, 1 dreng og 6 kludesamlere, producerer 1200 ris maculatur af 1350 L# hvergarnsklude. 10)

I 1841 fortsætter 1 mester, 1 svend, 1 dreng, 1 daglejer og 10 kludesamlere med at producere 1200 ris maculatur. 11)

I 1842 opgiver Kjøbmand F. Theisen en mere uforståelig produktionsstigning, idet 1 svend, 2 drenge, 1 daglejer og 6 kludesamlere producerer 1800 ris maculatur af 2000 L# grove hvergarnsklude. Men værket stod stille fra medio august til medio december. 12)

Året efter i 1843 producerede F. Theisen med 1 mester, 1 svend, 1 dreng, 1 daglejer og 4 kludesamlere 1800 ris maculaturpapir af 2000 L# grove hvergarnsklude. 13)

I 1844 producerede 1 svend, 2 drenge, 1 daglejer og 6 kludesamlere 1800 ris maculatur af 2000 L# grove hvergarnsklude. 14)

I 1845 falder produktionen noget, idet 1 mester, 1 svend, 1 dreng og 6 kludesamlere producerer 1200 ris maculatur af 1300 L# grove hvergarnsklude. 15)

I indberetningen på industritabellen for 1846 til GKKL fremgår det, at Kjøbmand F. Theisens papirfabrik på Nyraad Grund brænder ned i begyndelsen af 1846. 16)

Ifølge nogle lister over industriaktiviteter i og omkring Vordingborg fra ca 1845 og forsat frem, 17) (desværre uden kildehenvisninger,) opgives det, at der før branden den 16. juni 1846, var ansat 3 mænd og der var 2 hollændere i brug. I årene 1847 til 1850, var der ansat 3 mænd, der betjente sig af 1 hollænder, den anden

der var opgivet i 1846 er sandsynligvis gået tabt under branden. Produktionen opgives således: 1847, 500 ris (ark) til en værdi af 600 rigsbankdalere, 1848, 1200 ris (ark) til en værdi af 900 Rbd. 1849, 1200 til en værdi af 1000 Rbd og 1850, 800 ris til en værdi af 600 Rbd.

For årene 1847 og 1848 opgives mængden i ark hvilket må givetvis være en fejlskrivning, 500 ark er kun 1 ris og det kan umuligt være 600 Rbd værd.

Produktionen synes herefter helt at gå i stå. Det hus som Harry Wennecke boede i var i en lang årrække omtalt som Wennecke's Sted.

Referencer:

1. RA Generaltoldkammer-og Komercekollegiet (GKKL) 1816-1848. 1834. IFK. Journ.sg. LTR MM 201-350.sg.nr.145.
2. RA GKKL's Industri- og Fabriks Kontor 1816-1848 side105-106. Register over udfærdigede bevillinger fra 1816 til ult. 1834.
3. RA GKKL 1816-1848. 1834. Ind.Tab. pk 2598 læg 5.
4. RA GKKL 1816-1848. 1835. Ind.Tab. pk 2600 læg 5.
5. RA GKKL 1816-1848. 1836. Ind.Tab. pk 2601 læg 5.
6. RA GKKL 1816-1848. 1837. Ind.Tab. pk 2603 læg 5.
7. RA GKKL 1816-1848. 1838. Ind.Tab. pk 2604 læg 5.
8. RA GKKL 1816-1848. 1839. Ind.Tab. pk 2606 læg 5.
9. RA GKKL 1816-1848. 1840. Ind.Tab. pk 2607 læg 5.
10. RA GKKL 1816-1848. 1841. Ind.Tab. pk 2608 læg 5.
11. RA GKKL 1816-1848. 1842. Ind.Tab. pk 2609 læg 5.
12. RA GKKL 1816-1848. 1843. Ind.Tab. pk 2610 læg 5.
13. RA GKKL 1816-1848. 1844. Ind.Tab. pk 2611 læg 4.
14. RA GKKL 1816-1848. 1845. Ind.Tab. pk 2612 læg 5.
15. RA GKKL 1816.1848. 1846. Ind.Tab. pk 2613 læg 5.
16. RA GKKL 1816-1848. 1847. Ind.Tab. pk 2614 læg 5.
17. Vordingborg Lokalhistoriske Arkiv: Lister over produktionsaktiviteter på Vordingborgegnen fra ca 1845 og forsat frem. VLA meddeler at afskrifterne desværre er uden kildehenvisninger.

Illustration: Eksempel på en industritabel udfyldt i henhold til instruks. Eksemplet er fra Deichmanns papir- og chokoladefabrik Elisabethsminde for året 1838.

Deichmanns Papirfabrik Patent som Papirfabrikant er af 11. Okt. 1835, - Anmeldelse af 26. Okt. 1834. -
 Uendelig Fabrikation i Arve og Egen, som 1838. -
Tabel
 over de i Hovedsagen tilhørende Gælder af 372, 000, 000 i den Præsentation, for aaret 1838 og
 Samvillighed og Begyndelsesbetænkning.

Denne tabel er indsendt til den i 1838 af den danske Regering indkaldte Industri- og Handelskommission, som den 11. Okt. 1838 har offentliggjort.

Denne tabel er indsendt til den i 1838 af den danske Regering indkaldte Industri- og Handelskommission, som den 11. Okt. 1838 har offentliggjort.

Sted.	Spøds Slags Fabrik eller Spaandtering.	Entrepneur eller Eier.	Spørmange Fabrik- Arbejdere hofsfættede.	Spørmange Dag- leiere eller Andre.	Mængden af Fabrikatet.	Forbrugte indkøbtte rawe Materialer.	Forbrugte ubekøbtte rawe Materialer.	Almindelige og særdeles Bemærkninger.
Wendover nær de 37 St. P. i udbesøgt Klæder- og Lær, Elevvæde- munde Kaldet -	Papirfabrik	P. Chr. Verbe- mann -	10 Fabrik- arbejder -	2 Dagløse	2000 Bundler Papir - 400 Bundler i- Appl. Papir -	5000 St. Klæd- Papir - 12 St. Klæd- Papir -	1000 St. Klæd- Papir - 1000 St. Klæd- Papir -	Fabrikation af Klæd- Papir, med de- for 6 St. Klæd- Papir - af Klæd- Papir -
Samvillighed- fabrik	Chokoladefabrik	Samvillighed	2 Fabrik- arbejder -	1 Dagløs	25000 St.	2000 St. Klæd- Papir - et Sukker -	1000 St. Klæd- Papir - 1000 St. Klæd- Papir -	de nye i det Klæd- Papir -
		Hjælperne 12. Februar 1839						
		4. Marts 1839						